

Joana Xandri Solé

*Joan-Ramon
González Pérez*

Servei d'Arqueologia de
la Diputació de Lleida.

Avinganya (Seròs): «año 1714»

shikar. núm. 02 | 2015 p. 19-25

RESUM

Història i evolució de l'antiga casa trinitària d'Avinganya, primer monestir de l'Orde a la Península Ibèrica, i de les obres que s'hi realitzaren durant la Guerra de Successió després de la caiguda de Lleida l'any 1707, amb una menció especial a l'hostatgeria construïda precisament l'any 1714, cosa que ens demostra que ja hi comença a haver un inici de recuperació econòmica d'aquesta zona del Baix Segre abans que finalitzi la guerra amb la caiguda de Barcelona l'any 1714.

PARAULES CLAU

Avinganya, trinitaris, camí de Sant Jaume, hostatgeria, 1714.

ABSTRACT

History and evolution of the former House of the monastery, first Avinganya Trinitarian order in the Iberian Peninsula, and the works that are unleashed during the war of succession after the conquest of Lleida in the year 1707, making a special mention to the guest house built in the year 1714, which shows that there is already starting to have an economic recovery of the region of the Baix Segre before the end of the war with the fall of Barcelona in 1714.

KEYWORDS

Avinganya, Trinity, Camino de Santiago, guesthouse, 1714.

SITUACIÓ

El riu Segre en el seu curs inferior travessa del nord-est al sud-oest tot el pla de Lleida però a partir d'Alcarràs entra en una vall cada cop més estreta fins arribar a trobar-se amb el Cinca davant de la Granja d'Escarp. Aquests vint quilòmetres de recorregut encaixat entre tossals i serres als dos costats són allò que podem denominar com a Baix Segre. Alcarràs i Torres de Segre esdevenen la porta d'aquesta important via de comunicació natural que permet des de l'Ebre pujar al Pirineu. La presència de l'aigua del riu ha fet també especialment fèrtil aquesta terra, regada per séquies que cada cop la portent més lluny de la llera.

El Baix Segre és un territori ric en patrimoni, abundant i divers de tots els moments històrics, i constitueix un espai geogràfic, natural i cultural amb identitat pròpia, i amb uns valors naturals, paisatgístics i patrimonials molt singulars i interessants dins del marc territorial del Segrià.

La part final de la vall del Segre es caracteritza per estretir-se considerablement, rebre les aigües del Cinca i arribar fins a l'Ebre, prop de Mequinensa; tot aquest recorregut és presidit per l'elevació culminant del Segrià: el Montmeneu (494,9 m).

A Seròs, a la sortida de la població, a 2 km en direcció a la Granja d'Escarp hi ha el monestir d'Avinganya, primera casa trinitària de la Península Ibèrica i seu del Centre d'Arqueologia de la Diputació de Lleida.

Fig. 1 - Aiguabarreig Segre-Cinca. Servei d'Audiovisuals de l'IEI.

PANORAMA HISTÒRIC

Les referències històriques ens parlen de l'existència al segle XI d'una torre propietat de Yahya Ibn Ganiya, que explotava una finca fèrtil a la vora del Segre. L'any 1149 van ser conquerides la ciutat de Lleida i les terres del seu voltant per Ramon Berenguer IV, llavors la vella propietat andalusina d'Avinganya va ser lliurada a Pere de Bellvis, el qual la va cedir a Joan de Mata per fundar la primera casa trinitària.

L'any 1201 es consagra el primer temple, situat vora l'antiga torre àrab. El primer temple esdevé un bon exemple de les senzilles construccions que els ordes menors realitzaren en el moment de transició del romànic al gòtic. Una sola nau amb la coberta a

- **Les primeres**
- **referències**
- **mencionen**
- **l'existència**
- **al segle XI**
- **d'una torre que**
- **explotava una**
- **finca fèrtil a la**
- **vora del Segre.**

dues aigües està sostinguda per tres arcs diafragma. La capçalera de planta rectangular es troba a la banda canònica est i una volta apuntada cobreix el presbiteri, als murs del qual destaquen les restes d'unes pintures mudèjars que testimonien la forta presència de la cultura islàmica al Baix Segre.

A partir de 1236, la comunitat masculina viu una forta crisi econòmica que culminarà amb la cessió d'Avinganya a la notable família Montcada; en aquest moment s'estableix a Avinganya la primera comunitat femenina, també peninsular, de monges trinitàries fundada per Constança de Montcada filla del rei Pere II d'Aragó, i maridada amb Guillem Ramon de Montcada, la qual un cop vídua, pren possessió d'Avinganya. És ara quan s'engrandirà la casa i es reformarà l'església. Durant la segona meitat del segle XIII es construirà una capella de volta apuntada al costat nord que comptarà per primer cop amb l'heràldica dels Montcada, formada per sis pans d'or sencers i dues meitats sobre fons de gules. Però els canvis més destacats es faran al segle XIV, de la mà de Berenguera de Montcada, besnéta de Constança, que endegarà una reforma inacabada en estil gòtic de tot el temple i hi obrirà dues capelles gòtiques: la més gran, al nord, es convertirà en un majestuós panteó de la família Montcada i l'altra, més petita i al sud, servirà per aixoplugar-hi les despulles de la mateixa Berenguera i del seu marit Bernat de l'Illa Jordà (MONJAS TRINITARIAS DE SUESA 2011).

A finals del segle XVI, es torna a instal·lar a Avinganya la comunitat masculina, que comença en aquest moment la seva etapa més fosca i menys coneguda, tot i que la imatge actual del monestir d'Avinganya és d'aquesta època. A partir del segle XVII es construirà el campanar, el claustre i les diferents edificacions residencials que l'envolten.

L'edifici al llarg del temps viurà els estralls de les guerres, però l'abandó definitiu es produirà el 1835 amb la desamortització de Mendizábal

(ASUNCIÓN 1915) / (GONZÁLEZ I XANDRI 1998: 490–502).

Les conseqüències de la desamortització foren nefastes per a la conservació de l'edifici, el qual a poc a poc restarà abandonat. La ruïna serà un fet i l'espoliació una constant. L'any 1940 passa a ser propietat de la Diputació de Lleida, la qual amb l'ajut de la Generalitat de Catalunya endegarà el procés de recuperació de la vella casa trinitària d'Avinganya. En primer lloc, es rehabilità completament tot el temple i, posteriorment, es va fer el mateix amb la meitat del claustre.

Des de l'any 1997, després de recuperar-lo arquitectònicament, es convertí en el Centre d'Arqueologia adscrit al Servei d'Arqueologia de l'IEI, la funció principal del qual és la difusió de l'arqueologia i del patrimoni en general de la zona. Dos audiovisuals han estat l'atractiu del visitant juntament amb una àmplia oferta didàctica, però malauradament en els darrers quatre anys s'hi ha aturat qualsevol inversió, igual que el desenvolupament del projecte dinamitzador i la degradació global de l'edifici, agreujada pel tancament normalitzat al públic, l'han fet entrar en una de les etapes més tristes de la seva història recent (GONZÁLEZ I XANDRI 2000 i 2008).

Fig. 2 - Vista general d'Avinganya des del NE. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Fig. 3 - Vista general d'Avinganya. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

- **Actualment és el Centre**
- **d'Arqueologia adscrit al Servei**
- **d'Arqueologia de l'IEI**
-

FASES EVOLUTIVES

1a fase: segles XI–XIII

Torre per a l'explotació agropecuària de la fèrtil terra del Baix Segre. Sense cap dubte és la fase menys coneguda i l'origen real de l'establiment humà a Avinyana. Tindria dos moments clars d'ocupació:

- Landalusí, anterior a la conquesta cristiana del 1149.
- El cristià, des del 1149 fins al 1201.

2a fase: segle XIII

Establiment de la primera comunitat de frares trinitaris. Construcció d'una església de planta rectangular i capçalera plana, amb coberta de doble vessant sostinguda per tres arcs diafragma.

3a fase: segle XIV

Substitució de la comunitat masculina per la femenina. Entrada de la família Montcada a Avinyana.

Construcció de les dues capelles d'estil netament gòtic i amb l'heràldica familiar.

El projecte era convertir en un temple gòtic tota l'església, però solament se'n farà el tram central que uneix les dues capelles indicades.

4a fase: segle XVI–XIX

Nou canvi de la comunitat femenina per una de masculina que després faran un noviciat de l'orde trinitari.

S'executarà el projecte gòtic dels dos trams occidentals del temple, però els canvis més importants són aquells que modifiquen el sentit de l'església; l'altar se situa al mur de ponent, tapant la porta primitiva del segle XIII i obrint-ne una de nova d'estil barroc al mig de l'absis de llevant. Construcció del campanar i de tot el conjunt claustral, així com de la cripta de la capella nord del temple i de les construccions annexes a l'est de la capella del Remei.

Incendi l'any 1809, construcció de l'ossari de la nau central i pobra recuperació, que fineix amb l'exclaustració

5a fase: 1835–1986

Espoliació i ruïna. A partir dels anys 70 s'hi fan lleugeres consolidacions i tancaments de parets per intentar impedir-hi l'accés incontrolat.

6a fase: a partir de 1986

Restauració del temple i parcialment del claustre. Inici de la investigació arqueològica.

L'any 1996, creació del Centre d'Arqueologia d'Avinyana de la Diputació de Lleida, adscrit al Servei d'Arqueologia de la Institució (GONZÁLEZ I XANDRI 1998: 490–502).

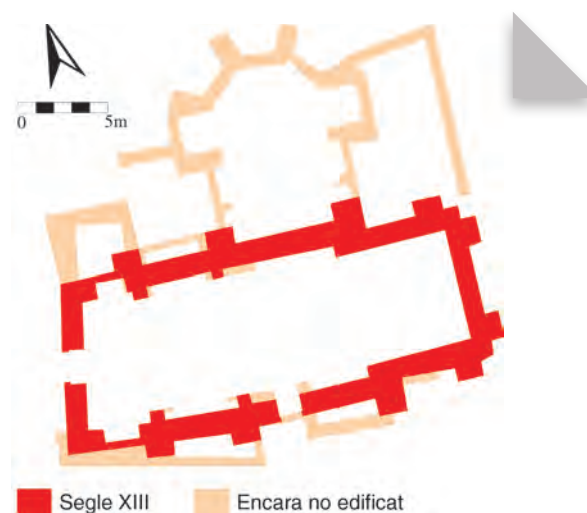

Fig. 4 - Planta s. XIII.

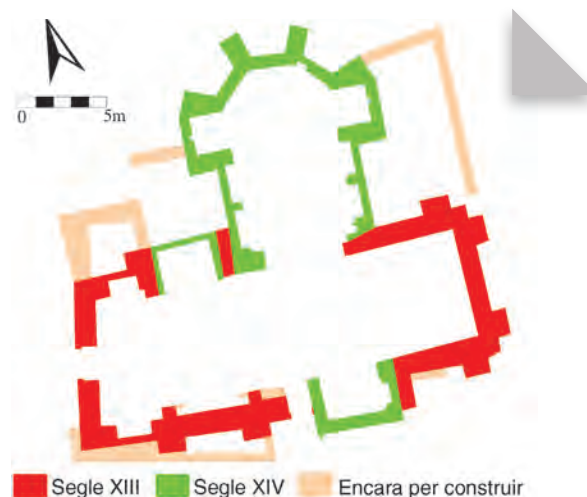

Fig. 5 - Planta s. XIII–XVI.

Fig. 6 - Planta s. XVI–XIX.

L'ORDE TRINITÀRIA

L'orde de la Santíssima Trinitat fou fundada per Joan de Mata l'any 1198 a França.

La primera fundació, sobre l'any 1194, va ser a l'eremitori de Cerfroid, a la regió de Valois, a uns 70 km de París. Després la van seguir, entre 1194 i 1198: Planelles, Bourg-la-Reine i Marsella. A partir d'aquí, s'obren les portes del Midi francès a Joan de Mata i es comença a pensar en la fundació de noves cases.

Amb l'arribada de nous captius al port de Marsella, va ser necessària la construcció d'un hospital per acollir-los i que es poguessin recuperar abans de tornar amb les seves famílies. El pas següent va ser la ciutat d'Arle, Sant Gèli, on Joan de Mata va construir un hospital, que va anomenar Hospital de Santiago.

L'any 1201, seguint la ruta jacobea provençal, va passar a Catalunya, ja que el noble Pere Moliner, un dels cavallers més beneficiats en el repartiment de terres de l'any 1149, li va comunicar que volia donar a l'orde trinitària l'hospital que uns vint-i-cinc anys enrere havia construït a Cappont, fora de la ciutat de Lleida, lloc on s'havien assentat els sarraïns, restes de les poblacions musulmanes que havien dominat fins llavors la ciutat. Al mateix temps, assabentat de la donació de Pere Moliner, el noble Pere de Bellvis, s'apressa a cedir a Joan de Mata la seva torre d'Avinganya, a Seròs, rebuda de mans de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona, tota sencera, amb totes les seves pertinències, terres, aigües i pastures. L'acta de donació es féu el dijous 30 de novembre de 1201. Cal fer esment, doncs, que les tres primeres fundacions trinitàries són a les terres de Lleida, ja que, després de la fundació d'Avinganya i de Lleida, passà a Anglesola.

Quan va morir Joan de Mata, el 17 de desembre de 1213, deixava una trentena de cases trinitàries fundades. En la major part, va posar-hi hospitals, on els religiosos atenien no només els captius alliberats sinó també els peregrins, els pobres i els malalts (ALIAGA 2000: 147–177; GONZÁLEZ I XANDRI 2010: 173–202).

No tenim constància, però, que a Avinganya hi hagués un hospital en època medieval, al contrari que a Lleida i a Anglesola. El que sí que sabem és que era un dels punts per on passava el camí de Sant Jaume, per una mènsula col·locada a la façana del segle XIII de l'església amb sis petxines, cosa que fa suposar que era lloc de pas i d'estança dels peregrins que es dirigien a Santiago de Compostel·la.¹

Fig. 7 - Façana de l'església del s. XIII. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Fig. 8 - Mènsula s. XIII. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Els orígens del convent dels trinitaris de Lleida no són gaire definits. El seu fundador, sant Joan de Mata, aconseguí la donació de l'hospital de Pere Moliner que ja existia des de l'any 1170 a Cappont. Segons Sáinz de Baranda, Joan de Mata va venir a Lleida l'any 1200 i es va allotjar a l'hospital de Pere Moliner de Cappont. Va estar-se aquí uns mesos i va aconseguir que els hereus de Pere Moliner li cedissin l'hospital per establir-hi una casa trinitària.

Quant a Anglesola, tenim notícia que el rei Alfons I va fundar, al segle XII, l'hospital d'Anglesola, anomenat, des del segle XV, hospital de Sant Martí. El 1204, els senyors del lloc, Berenguer II d'Anglesola i Englesa, van fundar, d'acord amb Joan de Mata, un convent trinitari vora la vila, a l'actual raval del Convent i els fou cedit l'hospital de la vila per tal que en tinguessin cura. Tot i que el 1398 ja no eren al capdavant de l'hospital, sembla que el convent tenia encara força empenta, una època d'esplendor que es va allargar fins al segle XV (BACH 1987; GONZÁLEZ I XANDRI 2010: 173–202). Posteriorment, encara va tenir èpoques de força vitalitat, com ho demostren les obres que es van anar portant a terme en el decurs dels anys. Els monjos el van ocupar fins el 1835.

¹ Amb la comunicació «Les discretes portalades del convent Trinitari d'Avinganya», signada per Joan-Ramon González, Joana Xandri i Josep Medina, es donà a conèixer al Congrés Internacional Portalades Gòtiques a la Corona d'Aragó celebrat a Barcelona del 10 al 12 de desembre de 2012 i organitzat per l'Associació Amics de l'Art Romànic, filial de l'Institut d'Estudis Catalans. També es va presentar, signada per Joana Xandri i Joan-Ramon González, a la VI Trobada de Centres d'Estudis de les Comarques de Lleida a Pont de Suert l'any 2013, amb el títol «Els hospitals del camí de Sant Jaume i els convents trinitaris a les terres de Lleida».

LA REFORMA DEL SEGLE XVIII

El 1529, trobem de nou instal·lada la comunitat masculina al convent, per la qual cosa es van iniciar tot un conjunt de reformes

- Bona part
- de la imatge
- actual de
- la casa
- d'Avinganya
- és d'època
- barroca

per adaptar-lo a les noves necessitats i als nous gustos constructius, les quals canviaran la fisonomia de l'antiga casa. Bona part de la imatge actual de la casa d'Avinganya és d'època barroca. Al segle XVII s'hi construirà el campanar, el claustre i les diferents edificacions residencials que l'envolten.

Al temple, els canvis més importants es realitzaran en modificar el sentit de l'església. D'una banda, s'hi posarà l'altar, que tancarà l'antiga porta de ponent, i se'n obrirà una de nova, de gust barroc, al mig de l'absis del segle XIII. I de l'altra, tot el tram del vell presbiteri es cobrirà amb un cor i tot l'interior de l'església serà arrebossat per tal de donar una imatge unitària.

A l'exterior, es construiran noves edificacions, de les quals destaca una realitzada a l'est de la capella del Remei l'any 1714, que es comunicava directament amb el temple a través d'una porta oberta al mur gòtic i que és l'objecte del present treball. Era un edifici de planta rectangular de dos plantes i golfà, adossat al temple pel costat NE, raó per la qual fou destruït el contrafort nord de l'absis del segle XIII. La peculiaritat és que s'hi accedia directament des del temple, a través del primer arcosoli del mur est de la capella del Remei, tot i que l'obertura fou de forma totalment rectangular sense ajustar-se a la forma semicircular de l'àmbit funerari. Igualment, però a sobre del segon arcosoli, hi hauria també una gran obertura de comunicació amb el temple des de la primera planta de l'edifici.

Fig. 9 - Accés des de l'interior de l'església a l'hostalgeria. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Fig. 10 - Porta d'accés a l'hostalgeria. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

L'edifici el vàrem trobar sense coberta i ple de runa com a conseqüència de l'enderroc per incendi del segon pis. Malauradament, no en queden vestigis, ja que l'any 1986, quan es va començar la recuperació del vell conjunt monàstic, seguint els costums i els criteris de l'època, l'arquitecte Jaume Fresquet, responsable del projecte, va optar per enderrocar-lo per tal de recuperar la visió de la part oriental del vell monestir en època medieval i solament en va deixar com a testimoni tres filades inferiors dels murs de la construcció.

Exterior

Com hem dit, era un edifici de planta rectangular de dos plantes i golfà. La coberta era d'una vessant, cap a l'est, i formava un ràfec que la rematava. Els murs eren de maçoneria amb la cantonada de carreus ben esquadrats, amb tres finestres rectangulars, la més gran al primer pis i dues de més petites a la planta baixa; una de les quals tenia una llinda amb la inscripció *AÑO-creu-1714*; la creu trinitària al mig d'un oval és un baix relleu limitat per una orla de gust clarament barroc.

Fig. 11 - Hostalgeria 1714. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Fig. 12 - Finestra amb la data de 1714. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Fig. 13 - Detall de la llinda de la finestra amb la data de 1714. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

- Els murs eren de maçoneria
- amb la cantonada de carreus ben
- esquadrats, amb tres finestres
- rectangulars

Aquesta finestra tenia una reixa i l'exèrcit franquista en va tapiar amb ciment les dues terceres parts inferiors per tal de poder disparar amb seguretat per la part superior. Cal recordar que Avinganya, a partir de l'abril de 1938, fou primera línia del front del Segre. Sense cap dubte, la importància d'aquest element, conservat al fons lapidari d'Avinganya, rau en el fet que ens data la construcció de l'edifici.

L'accés es realitzava directament des de la capella gòtica, cosa realment sorprenent, ja que calia passar obligatòriament pel temple.

És una construcció, tal com hem dit, clarament afegida al nord de la capçalera del temple, amb la qual es va eliminar el contrafort septentrional per evitar elements aliens al nou objectiu, tot i que sí que es va adaptar a la capelleta est de la gran edificació del Remei.

Interior

La planta baixa tenia un paviment de lloses rectangulars que cobrien el terra del que hauria estat una cuina, dividida en dos parts i separades per un envà: una correspondria a la cuina pròpiament dita, amb uns fogons de totxo lligats amb argamassa i amb graella de ferro i una pica rectangular d'aigua de pedra amb doble aigüera oval, adossats a la cantonada del mur de llevant; prestatges i armaris a l'angle sud-est al costat de la porta d'accés.

- La planta
- baixa tenia
- un paviment
- de lloses
- rectangulars
- que cobrien
- el terra
- del que
- hauria
- estat una
- cuina.

Fig. 14 - Interior de l'hostatgeria. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Fig. 15 - Detall del paviment. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Fig. 16 - Cuina de l'hostatgeria amb l'empremta de la xemeneia i els fogons i la pica d'aigua. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

La llum entraria en aquest àmbit per la finestra amb llinda de l'any 1714. L'altre àmbit, il·luminat per la finestra més petita, serviria com a menjador o lloc d'estada i on vàrem poder veure l'empremta d'una gran xemeneia, al costat de la qual, en l'angle NE, hi havia vestigis de l'escala d'accés al primer pis.

Als murs, arrebossats, excepte a la part de la golfa, encara s'hi podien veure els forats on eren les bigues que configuraven el terra del primer pis i s'hi varen poder recollir una bona mostra de grafit de temàtica diversa, tot i que els més abundants eren els que representaven edificis, especialment al mur est (GONZÁLEZ I XANDRI 1998).

Fig. 17 - Grafit i calc d'una fulla, al mur oest de l'edifici. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Fig. 18 - Calc de grafit de temàtica diversa al mur oest de l'edifici. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

Hostatgeria

Per les característiques de l'edifici i tenint en compte que una de les funcions de l'orde trinitari era donar aixopluc als pobres, creiem que es tractaria d'una hostatgeria i que, a part d'auxiliar els pobres de la zona, serviria també com a allotjament tant pels peregrins que fessin el camí de Sant Jaume com pels viatgers que empraven les importants vies de comunicació que passaven per l'entorn estratègic del monestir, tot i que ens crida molt l'atenció el fet que solament tingués un accés per l'interior del temple.

Fig. 19 - L'hostatgeria, abans i ara. (Fot. Servei d'Audiovisuals de l'IEI).

CONCLUSIÓ

Sempre ens ha cridat l'atenció que la construcció de l'edifici que identifiquem com una hostatgeria correspongui al 1714. Un any especialment important per a la història de Catalunya i que l'any 2014 va ser commemorat abastament amb el projecte del Tricentenari. Veritablement no deixa de sorprendre que quan la guerra encara no havia acabat, quan Barcelona portava un any llarg de setge, a Avinyà es construís un edifici petit però que demostra una revitalització del convent trinitari, que torna a apostar per les seves funcions tradicionals. Hi ha també la possibilitat que fos construït a partir de l'11 de setembre, però hem de veure que, al Baix Segre, tot i que va patir els estralls de la guerra de Successió, aquests varen passar sobretot set anys abans, quan Lleida fou conquerida el 1707. Sigui com sigui, la lectura que en principi podem fer de la construcció d'aquest edifici és que el territori opta per normalitzar la vida i superar el tràngol d'una llarga guerra que el deixà esgotat econòmicament i anímicament. Un altre exemple serà la construcció de l'església parroquial propera dels Torms, que té la mateixa data a la façana.

Avui hem fet un primera presentació d'aquesta singular edificació d'Avinyà, tot i que cal revisar més a fons les seves característiques i sobretot el conjunt de grafits que hi havia. Malauradament, però, i tenint en compte la poca importància que ens els anys en què es va iniciar la rehabilitació d'Avinyà es tenia per les construccions del segle XVIII–XIX, aquest edifici no ha arribat als nostres dies, exceptuant-ne els testimonis bassals del murs.

BIBLIOGRAFIA

- ADAM (2002): Jean Pierre Adam, *La construcción romana: materiales y técnica*, Lleó, Editorial de los Oficios.
- ALIAGA (2000): Pedro Aliaga, «La Orden de la Santísima Trinidad en Avinyà (1201–1835)», *Trinitarium*, 9, p. 147–177.
- ASUNCIÓN (1915): Antonino de la Asunción, *Historia documentada del convento de los PP. Trinitarios de Avinyà*, Roma.
- BACH: (1987): Antoni Bach, *Història d'Anglesola*, Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- GONZÁLEZ I XANDRI (1998): Joan-Ramon González i Joana Xandri, «Evolució conceptual i metodològica a través dels 15 anys d'intervencions en arqueologia medieval i moderna de l'Institut d'Estudis Ilerdencs», *dins 1r Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Igualada, p. 490–502.
- GONZÁLEZ I XANDRI (2000 i 2008): Joan-Ramon González i Joana Xandri, *El Centre d'Arqueologia d'Avinyà*, Lleida, Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs.
- GONZÁLEZ I XANDRI (2010): Joan-Ramon González i Joana Xandri, «Origen de l'Orde de la Santíssima Trinitat i la seva expansió inicial per les terres de Lleida al segle XII–XIII», *dins Actes de la XLI Jornada de Treball del Grup de Recerques de les Terres de Ponent. Anglesola*, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, p. 173–202.
- MONJAS TRINITARIAS DE UESA (2011): *Monjas trinitarias de Avinyà. Monacato femenino Medieval*, Lleida, Editorial Milenio.